

ЛОГІСТИЧНЕ ТА МАРКЕТИНГОВЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 336

І.В. Алексєєв, О.П. Волошин
Національний університет "Львівська політехніка"

МІГРАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

© Алексєєв І.В., Волошин О.П., 2005

Розглядаються проблеми впливу трудової міграції на можливості реалізації інноваційного розвитку економіки.

This article deals with the impact of the labour migration on the opportunities to realize the innovative development of economy.

Постановка проблеми. Проблема трудової міграції населення стає дедалі важливішим чинником змісту і характеру економічного розвитку, зокрема, впливає на пріоритетний для держави інноваційний розвиток усіх галузей економіки та соціальної сфери. Ця проблема для України впродовж останніх п'яти років почала набувати загрозливих масштабів унаслідок різкого погіршення соціально-економічної ситуації в державі у цей період. Ситуація ускладнюється тим, що більшість громадян України перебувають за кордоном у статусі нелегальних мігрантів, які є найбільш дискримінованою та незахищеною категорією іноземців, права яких дуже часто порушуються найбрутальніше.

Еміграція впливає на генофонд нації як в прямому, так і в переносному значеннях. В прямому – коли чисельність населення зменшилась на кількість емігрантів; в переносному – коли знижується природний приріст, оскільки діти народжуються в інших країнах. Варто наголосити також на якісних змінах у складі населення, що характеризуються, по-перше, зниженням рівня активності працездатного населення, оскільки найактивніші емігрували; по-друге, зниженням рівня кваліфікованості кадрів, що залишилися, а також їх нащадків (відомо, що технологічна культура навіть промислових робочих починає стабільно проявлятися лише у третьому поколінні). Отже, погіршується якісний фундамент продуктивності праці.

За таких умов фактично змінюється також і вікова піраміда населення. Еміграція молоді призводить до старіння населення країни. Підвищення питомої ваги людей пенсійного віку водночас означає зниження питомої ваги працездатних і неповнолітніх. Відтак за прогнозами вже незабаром на кожного працівника буде припадати один пенсіонер, не кажучи про дітей на утриманні.

В Україні виникає і загострюється дефіцит трудових ресурсів. За даними досліджень, зарплата стимулює працю тільки тоді, коли вона не менша за 3–4 прожиткові мінімуми. Наймаючи робітників, потрібно мати на увазі, що інтенсивна праця з високою, порівняно із середньоринковою зарплатою сприймається ними краще, ніж легша, але малооплачувана.

Загалом можна зазначити, що на фоні скорочення загальної чисельності працездатних громадян, на яких припадатиме усе більше утриманців, знижуються їх продуктивні характеристики, а також падає зацікавленість у продуктивній праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграцією вважається рух населення, метою котрого є зміна проживання на постійний чи короточасний період. Форми міграції – еміграція, імміграція, рееміграція, репатріація.

Одним з найважливіших видів еміграції є трудова, тобто виїзд на постійне місце проживання у країні з динамічною економікою, які потребують робочої сили. Трудова міграція – пересування особи для тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць України (внутрішня трудова міграція).

У середньовіччі існували сезонні міграції у пошуках праці. В Україні трудова еміграція спостерігається з другої половини ХІХ ст.; найбільше українських робітників-емігрантів виїхало до Канади, США, Аргентини. У радянській державі стимулювалася трудова міграція тих, хто бажав працювати у важкодоступних районах півночі та малозаселених територіях Росії [1].

Світовий досвід експорту робочої сили свідчить, що різні країни розуміють його по-різному. В літературі, присвяченій проблемам міграції, виділяють три групи країн, в яких:

- потоки закордонної трудової міграції повністю контролюють спеціальні національні служби і міністерства (Туреччина, Корея);
- робочу силу для експорту за кордон набирають переважно приватні роботодавці (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Таїланд);
- використовують змішані системи (Бангладеш, Пакистан)

Деякі автори вважають, що організація зовнішньої трудової міграції приватними підприємцями найефективніша в умовах державного контролю за працевлаштуванням.

Згідно з територіально-структурними моделями, масштаб міждержавних міграційних потоків визначається збігом таких чинників в регіоні еміграції, як безробіття, приріст населення, бідність, економічна стагнація, а в регіоні імміграції – недостатність робочої сили, швидке економічне зростання та зростання зайнятості. Впливають також фактори значного розриву в рівні заробітної плати між регіонами еміграції та імміграції, а також географічної віддаленості, мовної і культурної дистанції [3].

Формулювання цілей статті. Міграція населення негативно впливає на розвиток економіки регіонів і країни загалом. Наприклад, кількість населення Львівської області зменшується (з 2747,1 тисяч осіб в 1989 році до 2611,0 тисяч в 2003 р.), хоча спад є меншим, ніж у східних регіонах України. На демографічні зміни впливають процеси міграції, які активізувались в нашій області на початку 90-х років. Можна зазначити, що в гірських та пригірських районах масштаб негативних явищ більший, ніж в решті. Демографічні зміни у Львівській області упродовж 1990–2003 років негативні з погляду розвитку регіону. Передбачається, що ці явища довготривалі і існуватимуть протягом наступних 10 років. Засоби зміни на краще вбачаються в зупинці міграційних тенденцій, покращанні умов та стандартів проживання, кращому використанні людських ресурсів і в результаті застосування відповідної демографічної політики, що включатиме елементи політики підтримки сімей.

Еміграція з України характеризується:

- значним обсягом, що має щорічну тенденцію до скорочення;
- значною перевагою серед емігрантів осіб, які виїжджають на постійне проживання до Росії, США, ФРН, Ізраїлю. Еміграція до ФРН і США зростає, а до Росії і Ізраїлю зменшується;
- високим освітнім рівнем емігрантів, втратою висококваліфікованої робочої сили з високим рівнем освіти і професійної підготовки, а також значного прошарку інтелігенції;
- значним вичерпанням ресурсів етнічної еміграції, чисельною перевагою серед емігрантів росіян та українців;
- чисельною перевагою серед емігрантів осіб працездатного віку;
- наявністю законодавчої бази з цього питання, що потребує вдосконалення [8].

В Україні було ухвалено Концепцію державної політики в сфері регіонального розвитку, а 25 травня 2001 року її було схвалено указом Президента України № 341/2001. У Концепції визначено цілі регіонального розвитку в державі. У ній зазначено, що “основною метою державної політики в сфері регіонального розвитку є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, націленого на покращання стандартів проживання

населення і забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів кожному громадянину, незалежно від його місця проживання” [5]. Формами державної підтримки регіонів можуть бути:

- надання кредитів, інвестиційних субсидій, державних гарантій банківських кредитів для реструктуризації підприємств;
- регіонально орієнтовані державні інвестиції у виробничу, соціальну та екологічну інфраструктуру;
- видача державних замовлень підприємствам;
- сприяння розвитку малого бізнесу;
- податкова політика;
- використання коштів Фонду зайнятості на створення нових робочих місць;
- виділення населенню цільових кредитів для перекваліфікації, отримання вищої освіти;
- виділення населенню цільових кредитів на житлове будівництво або на переселення;
- сприяння в отриманні міжнародної технічної та інвестиційної допомоги [6].

Виклад основного матеріалу. Одним з важливих чинників є вливання іноземного капіталу. Прямі іноземні інвестиції у Львівській області у 1996–2001 роках зросли в 4,1 і становили 220,3 млн. дол. США, в той час як в Україні зросли в 4,3 раза. Частка Львівської області в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в Україну становить 4,1%, що дає змогу області зайняти сьоме місце в масштабі країни. Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій у вказаний період була дуже різноманітною і коливалась від 9,7 млн. дол. США у 2001 році до рекордної 60,6 млн. дол. США у 2002 році (четверте місце в масштабі країни).

Важливими є міжнародні контакти Львівщини. У Львові розміщено 8 консульств іноземних держав. Карпатський фонд – організація, що фінансується американськими фондами, які за останні п’ять років надали грантів на суму понад 4 мільйони доларів США. Цілі Фонду включають підтримку міжнародної співпраці, соціально-економічний розвиток регіону. Протягом 1998–2001 років Карпатський фонд підтримав майже 30 проектів у Львівській області, розмір яких коливається від 1 до 86 тисяч доларів США. (Два найбільші проекти зосереджували діяльність на підтримці малих підприємств у Радохівському і Жовківському районах) [7].

У спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Ніни Карпачової “Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном” наголошується, що мільйони українських трудових мігрантів, більшість з яких почали працевлаштовуватись в Росії, країнах Західної Європи та Північної Америки, змушують державу по-новому оцінити її роль у захисті прав та свобод громадян. Н.Карпачова наводить дані соціологічного опитування, здійсненого Західноукраїнським центром “Жіночі перспективи”. Відповідно до цього дослідження, українці-заробітчани в Італії з-поміж причин, які спонукали їх до виїзду за кордон, назвали: низьку заробітну плату в Україні – 52,8%, безробіття – 31,7%, необхідність повернення боргів – 29,7 % [4].

При оцінці впливу трудової міграції на заробітну плату і загальноекономічну продуктивність ключове питання полягає в тому, замінюють чи доповнюють трудові мігранти робочу силу країни, і якщо так, то якою мірою. В Австрії, наприклад, ризик зниження рівня заробітної плати невеликий, а безробіття зростає за рахунок: а) розширення іноземної зайнятості передовсім на сезонних роботах; б) іноземців, які проживають тут протягом тривалого часу.

Якщо розглядати міграцію у країнах Європейського Союзу, треба мати на увазі, що до створення Спільного ринку 44 % іноземної робочої сили становили вихідці з регіону, що пізніше утворили “шістку” ЄС. В “дев’ятці” ЄС в 1980 р. близько 47 % всієї іноземної робочої сили були вихідці із ЄС. Ця частка зменшилась в кінці 80-х –на початку 90-х років. У 1995 р. лише 42 % із приблизно 6,5 млн іноземних робітників, зайнятих в 15 країнах ЄС, були вихідцями із регіону ЄС.

Якщо розглядати еміграцію в Україні на прикладі Закарпаття, то побачимо, що після запровадження візового режиму Чехією і Словаччиною кількість офіційно працевлаштованих у Чехії скоротилася з 916 до 189. Географія трудової міграції змінилася – їдуть далі: до Італії, Іспанії, Ірландії, Португалії, Норвегії, на Кіпр. Туристичні фірми організують “турпоїздки” в один кінець. І тепер більше їде жінок – на сільгоспроботи, домогосподарками, доглядальницями за дітьми,

хворими і літніми людьми. А потенціал закарпатської трудової міграції, за даними управління праці облдержадміністрації, надзвичайно високий: враховуючи незайнятих, безробітних, тих, які перебувають у вимушених відпустках (навіть якщо не враховувати зайнятих в особистому підсобному господарстві), це близько 40% з 723,1 тис. осіб працездатного віку.

Закарпаття стабільно займає 5–6 місце в державі за рівнем офіційного безробіття. На обліку у службах зайнятості протягом 2000 року перебувало 93,4 тис. осіб із 256,9 тис. зайнятих, 77,6 тис. мали статус безробітного. Кожен третій з них не мав роботи понад рік. На одне вільне робоче місце в середньому в області претендує 58 осіб порівняно з 35 у 1999 році та 17 у середньому в Україні. В окремих районах цифри просто фантастичні: у Свалявському – 662 осіб, у Великоберезнянському – 786. Порівняно з 1999 роком кількість вивільнених працівників збільшилася на третину. Кожен сьомий трудився у режимі неповного робочого дня або тижня [4].

Інтеграція із зовнішніми ринками праці на державній основі – один зі шляхів виходу з напруженої ситуації на ринку праці. Тимчасовий експорт робочої сили на державному рівні надзвичайно важливий також і в плані формування та регулювання ринку праці всередині країни.

Тимчасовий експорт робочої сили часто є засобом звільнення від “надлишку” населення. Але необхідно відзначити, що держава страждає в результаті будь-якої, особливо неорганізованої еміграції. У такому разі міграційна політика держави повинна сприяти вирішенню подвійної проблеми. По-перше, за допомогою економічних важелів необхідно створити відповідні економічні і соціальні умови для призупинення і регулювання до деякої міри еміграції кваліфікованих спеціалістів та наукових кадрів. По-друге, виїзд повинен здійснюватись по каналу державної трудової міграції згідно з угодами з іншими країнами і з певними термінами перебування.

Слід відзначити, що сьогодні еміграція населення за кордон має для економічного зростання держави позитивний результат. Це обмін трудових потоків, що виходять з країни, на грошові потоки. Хоча громадяни-емігранти не беруть участь у створенні ВВП, але потоки валюти у країну стимулюють розвиток виробництва, розширюють потоки транспортних перевезень, стимулюють розвиток малого бізнесу, сфери послуг, підвищують купівельну спроможність населення. При легальному переправленні коштів держава відраховує частку у вигляді податків. Необхідно відзначити, що недосконале законодавство у цій сфері, великі податки – усе це може призвести до заміни легальних грошових потоків на нелегальні. У такому разі держава буде зазнавати відчутних збитків.

Реалізація засад в сфері еміграції додатково передбачає:

запобігання відпливу висококваліфікованих наукових кадрів за кордон за допомогою збільшення фінансування розвитку науки, забезпечення сприятливих умов роботи для науковців і наукових установ держави;

приєднання до Конвенції про захист дітей та співпрацю в галузі міждержавного усиновлення 1993 року;

збільшення штатів консульських установ України у тих державах, де постійно проживає або тимчасово перебуває найбільша кількість громадян України, забезпечення комплектування консульських установ України за кордоном посадовими особами, які мають юридичну освіту;

підвищення якості роботи консульських установ України за кордоном щодо забезпечення піклування та захисту громадян України, які постійно проживають за кордоном;

розширення практики участі консульських посадових осіб України у судових засіданнях у справах за звинуваченнями громадян України, особливо у разі наявності доказів упередженого ставлення та дискримінації щодо них [8].

Держава може сприяти і ставати на захист інтересів тимчасового емігранта за трудовою угодою населення такими діями. По-перше, через організований набір тих, хто бажає емігрувати та їх відправлення у зацікавлені країни, сприяючи чи, навпаки, змінюючи напрям потоків. По-друге, через моніторинг, за якого країна, що приймає тимчасових працівників, виконувала умови, передбачені угодою щодо професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників. По-третє, контролюванням організації навчального процесу студентів, відправлених за кордон. По-четверте, захистом громадянських прав і соціальних інтересів мігрантів. По-п’яте, забезпеченням валютних внесків в державу із заробітку громадян, що перебувають за кордоном. По-шосте, організуванням повернення емігрантів на батьківщину після закінчення терміну угоди.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Міграція – насамперед справа вільного волевиявлення громадян. Однак за певних умов вирішальна роль належить державі. З врахуванням з міжнародних інтересів масштаб і характер міграції повинні визначатися програмами і відповідною соціально-економічною, правовою, законодавчою, адміністративною політикою. Необхідно застосовувати такі механізми управління, які врегулюють і зведуть до мінімуму масові переміщення населення. Інтереси держави страждають в результаті еміграції, особливо коли її громадяни виїжджають на заробітки, а молодь не бере участь у створенні ВВП. Еміграція суперечить інтересам розвитку обороноздатності й військової могутності. Вона охоплює молодь призовного віку, населення прикордонного поясу, робітників стратегічних галузей, висококваліфікованих робітників. Необхідність реалізації інноваційного розвитку економіки змушує ставити і досліджувати питання щодо ефективності міграційної політики.

Еміграція повинна заохочуватись, коли є “надлишок” населення, який країна не може забезпечити відповідним заняттям, або якщо вартість робочої сили, рівень заробітної плати найнятих нижчий від середнього прожиткового мінімуму. Важливу роль має вирішення житлових і пенсійних проблем, виплати допомог із безробіття, соціальної захищеності материнства і дитинства, отримання освіти і виховання дітей. З огляду на ці проблеми повинні створюватись відповідні економічні програми. Необхідно досліджувати механізми, які сприяють інноваційному розвитку економіки, зокрема кадрове забезпечення такої політики.

1. *Універсальний словник-енциклопедія УСЕ.* – К., 2001. 2. *Ходжабеян В. Управление миграционными процессами в республике // Управление рынком труд. № 3.* – 1998. 3. *Биффль Г. Миграция и ее роль в интеграции Западной Европы // Проблемы теории и практики управления.* – № 4. – 2000. 4. *Галицькі контракти // № 36, вересень 2001.* 5. *Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000–2004 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур’єр.* – 2000. (№ 34). 6. *Козаков Е., Шеломенцев А. Оценка социально-экономического состояния депрессивных регионов// Экономист.* – 1999. – №11. 7. *Гожеляк Г. Проект Концепції стратегії розвитку Львівщини. Центр підтримки бізнесу Newbiznet. www. bsc. lviv. ua.* 8. *Закон України. Про основні засади державної міграційної політики України. Проект.*

УДК 338.439.5:339.13

Н.Ф. Басій

Львівська комерційна академія

ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА МІСЦЕ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В ОБСЛУГОВУВАННІ НАСЕЛЕННЯ

© Басій Н.Ф., 2005

Розглянуто динаміку місця підприємств споживчої кооперації в торговельному обслуговуванні населення під впливом чинників середовища маркетингу. Окреслено відмінності умов функціонування торговельних підприємств споживчої кооперації до і після запровадження ринку та перспективи їх подальшого розвитку.

In this paper the dynamics of enterprises' place of consumer's co-operation in the trade service of population under the influence of marketing environment factors is considered. Differences of the circumstances of trade enterprises' of consumer's co-operation functioning before and after introducing market and perspectives of their further development are outlined.

Постановка проблеми. Споживча кооперація – це специфічне утворення, яке виступає як господарський суб'єкт і водночас є громадською організацією, що ставить за мету не лише отримання прибутків від комерційної діяльності, а забезпечення своїх членів-пайовиків та